

# Varighet på pensjonen og tilgang til ordningen sist på 1990-tallet

*Uførepensjonsordningen har vært mye omdiskutert i senere tid, og det er spesielt uttrykt bekymring over den sterke økningen i tallet på uførepensjonister. Denne artikkelen gir noen eksempler på hvordan SSBs forløpsdatabase – FD-Trygd – kan bidra til det statistikkunderlaget som er nødvendig for å vurdere hva som er skjedd innenfor uførepensjonsordningen de senere årene.*

Med utgangspunkt i en beregning av pensjonslengden for de pensjonistene som mottok uførepensjon ved inngangen til det nye årtusen, ser vi spesielt på de pensjonistene som har mottatt pensjon i bare få år, det vil si til de personene som utgjør den store tilveksten til uførepensjonen på slutten av 1990-tallet. Økningen i tallet på uførepensjonister er spesielt stor i årene 1998-1999, og i første halvår 1998 skjer det for første gang siden 1980-årene et betydelig hopp i tallet på uførepensjonister.

---

Grete Dahl

---

I den avsluttende delen av artikkelen er det fokusert på de personene som ble uførepensjonister i 1. halvår 1998. Noen av disse personene kom til uførepensjonsordningen fra andre sykdomsrelaterte ordninger, og noen fra andre typer ordninger eller tilstander. Det er store forskjeller i økonomisk situasjon mellom disse forskjellige pensjonistgruppene, både før og etter at de ble uførepensjonister.

## **En tredel har hatt uførepensjon i 9 år eller mer**

Av de nesten 280 000 personene som mottok uførepensjon fra folketrygden ved utgangen av 2000, hadde vel en tredel, eller om lag 100 000 personer, mottatt uførepensjon i 9 år eller mer. Andelen med så langvarig pensjon er høyere for kvinner enn for menn, se figur 1. Omtrent 60 prosent av alle uførepensjonistene er kvinner og 40 prosent er menn.

For de uførepensjonistene som i 2000 hadde mottatt pensjon i 9 år eller mer, ble uførepensjonen tilstått senest i januar 1992. En del av disse pensjonistene kan ha mottatt uførepensjon i flere år før 1992, siden uførepensjonen er en ikke-tidsavgrenset ytelse som etter bestemte kriterier kan tilstås både yngre, middelaldrende og unge eldre. Vi har ikke statistiske data som viser hvor langt bakover i tid disse personene har mottatt pensjon, men ifølge regelverket ytes uførepensjon til personer mellom 18-67 år som på grunn av sykdom, skade eller lyte har fått sin arbeidsevne varig nedsatt med minst 50 prosent. Øvre aldersgrense er første måned etter at personen er fylt 67 år. Før 1998 var nedre aldersgrense 16 år. Det er meget sjelden at en person som er tilstått uførepensjon, slutter å motta denne ytelsen. Det vanlige er at uførepensjonister mottar uførepensjon fram til alderspensjon tilstås (67 år), dersom de ikke dør før pensjonsalder.

Pensjonister med kortvarig pensjon er også godt representert blant uførepensjonistene. Vel 30 prosent av uførepensjonistene ved utgangen av 2000 hadde mottatt pensjon kortere enn 3 år. For disse er pensjonen tilstått i

*Grete Dahl er rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (grete.dahl@ssb.no).*

perioden februar 1998 til desember 2000. Andelen av pensjonister som har hatt pensjonen i henholdsvis 3-5 år og 6-8 år er vesentlig lavere, se figur 1.

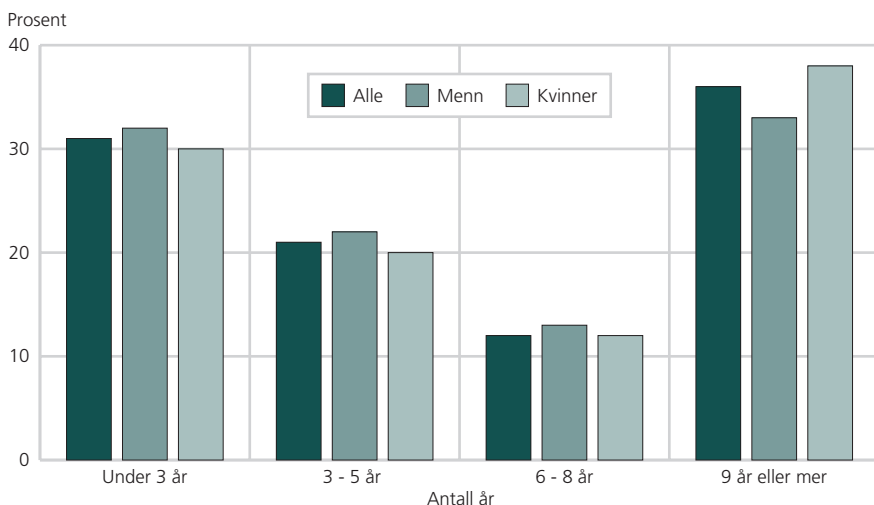
### Stor tilgang til uførepensjon på slutten av 1990-tallet

Tilgangen til og avgangen fra en pensjonsordning bestemmer både tallet på pensjonister på ethvert tidspunkt, og fordelingen av pensjonister etter antall år pensjon er mottatt. Den relativt høye andelen pensjonister som ved utgangen av 2000 har mottatt pensjon kortere enn 3 år, er først og fremst forklart ved en stor tilgang til uførepensjonen i slutten av 1990-årene. Tilgangen var spesielt stor i årene 1998-1999, og vesentlig større enn tidligere på 1990-tallet. Avgangen fra uførepensjonsordningen har derimot endret seg lite, eller gått ned enkelte år i denne perioden, figur 2. Med tilgang menes her bruttotilgang, eller det antall personer som over en kortere eller lengre tidsperiode *blir* uførepensjonister, uten å trekke fra avgangen av pensjonister, det vil si de pensjonistene som *går ut av* ordningen innenfor samme tidsintervall.

Det er mange faktorer som har bidratt til å forklare endringene i tilgangen til uførepensjonen i denne tiårsperioden. I 1991-1992 ble det innført flere innstramminger i lovverket, og dette har trolig betydd mye for den forholdsvis beskjedne tilgangen til uførepensjonen tidlig på 1990-tallet. I enkelte av disse årene var tilgangen lavere enn avgangen. Dette var for eksempel tilfelle i 1993, jf. figur 2, og tallet på uførepensjonister gikk ned både i 1992 og 1993.

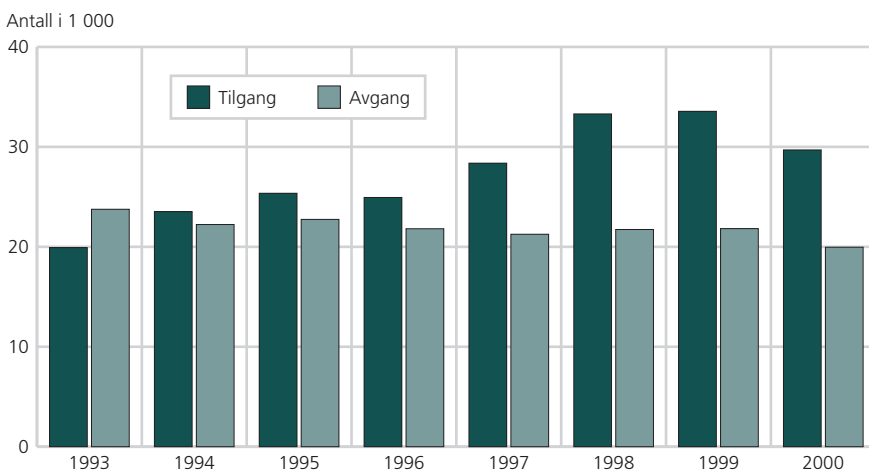
Fra og med 1994 har tilgangen økt, og hvert år har tilgangen vært større enn avgangen. Dette har ført til en stadig økning i tallet på uførepensjonister. Fra 1996 til 2000 ble det 40 000 flere uførepensjonister, og økningen ser ut til å fortsette, om ikke så sterkt som tidligere. Den store økningen i tilgangen til uførepensjon i siste halvdel og spesielt på slutten av 1990-tallet, har sammenheng med flere forhold. En årsak er at befolkningen har økt i aldersgruppene fra 50 år og over hvor uføretilbøyeligheten er stigende. I denne perioden ser det også ut til å være flere enn før som kommer fra andre sykdomsrelaterte ytelser som for eksempel sykepenger og medisinsk

Figur 1. Uførepensjonister pr. 31. desember 2000, etter antall år med uførepensjon. Prosent



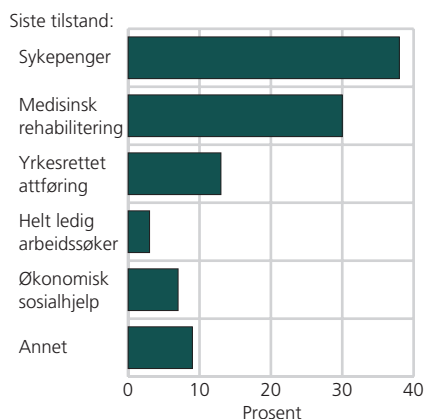
Kilde: FD-Trygd.

Figur 2. Tilgang og avgang på uførepensjonister i perioden 1993-2000



Kilde: FD-Trygd.

**Figur 3. Personer, etter siste tilstand før overgang til uførepensjon i 1. halvår 1998. Prosent**



Kilde: FD-Trygd.

rehabilitering. Som en mulig forklaringsfaktor skal videre nevnes det fokus trygdeetaten har hatt på å redusere saksbehandlingstiden, noe som har ført til at det i deler av denne perioden er blitt behandlet svært mange uførepensjonssaker.

### To av tre til uførepensjon fra andre sykdomsrelaterede trygdeytelser

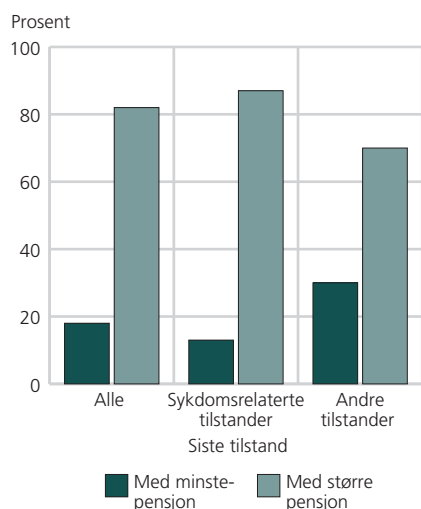
Av de vel 17 000 personene som ble uførepensjonister i 1. halvår 1998, hadde 38 prosent sykepenger og 30 prosent rehabiliteringspenger som siste tilstand før overgang til uførepensjon, se figur 3. Bare 13 prosent kom fra yrkesrettet attføring. Yrkesrettet attføring ser ut til å være uforholdsmessig lite anvendt, til tross for at det er et vilkår i folketrygdloven at hensiktsmessig attføringstiltak skal være forsøkt, gjennomført eller vurdert før uførepensjon tilstås.

Tilstanden som helt ledig arbeidssøker er en sjeldent forekommende siste tilstand før overgang til uførepensjon, mens økonomisk sosialhjelp forekommer noe oftere. Kategorien Annet, jf. figur 3, omfatter i hovedsak andre typer pensjoner og stønader, og privat forsørgelse.

### Rekrutterte fra sykdomsrelaterede tilstander bedre ut økonomisk

Av de uførepensjonistene som ble pensjonert i 1. halvår 1998, hadde 18 prosent minstepensjon, se figur 4. Av de som var i en sykdomsrelatert tilstand før overgang til uførepensjon, var det bare 13 prosent som fikk minstepensjon, mens andelen var 30 prosent for de som kom fra andre tilstander. Som sykdomsrelatert tilstand er regnet sykepenger eller medisinsk rehabilitering. Andre tilstander omfatter yrkesrettet attføring, helt ledig arbeidssøker, økonomisk sosialhjelp og gruppen Annet, jf. figur 3. Mange vil regne yrkesrettet attføring som en sykdomsrelatert tilstand. Det er ikke gjort her. Begrunnelsen er at personer under yrkesmessig attføring er vurdert friske nok for attføring med sikte på helt eller delvis å kunne delta i yrkesaktivt arbeid. Med hensyn til sykkelighet eller helsetilstand har derfor disse personene kanskje flere likhetstrekk med helt ledige, sosialhjelpsmottakere etc. enn med de som mottar for eksempel rehabiliteringspenger. Gruppen Andre tilstander vil likevel i mange henseende være en lite homogen gruppe. Andelen minstepensjonister i denne gruppen varierer fra 17 prosent for de som har hatt yrkesmessig attføring som siste tilstand før overgang til uførepensjon, til 48 prosent for de som kommer fra gruppen Annet, hvor som tidligere nevnt, et ikke ubetydelig antall personer må antas å ha vært privat forsørget.

**Figur 4. Personer, etter type pensjon for forskjellige tilstandsgrupper før pensjonering. Nye pensjonister 1. halvår 1998. Prosent**



Kilde: FD-Trygd.

Det er svært store forskjeller i størrelsen på pensjonen for menn og kvinner. Blant de kvinnene som ble uførepensjonister i 1. halvår 1998, har hele 28 prosent minstepensjon, mens andelen var 7 prosent blant mennene. Disse markante kjønnsforskjellene finnes i begge undergruppene, men andelen minstepensjonister er spesielt stor blant kvinnelige uførepensjonister som kommer fra gruppen andre tilstander før overgang til uførepensjon. Blant disse har 40 prosent minstepensjon, mens tilsvarende andel er 17 prosent blant mannlige uførepensjonister.

Pensjonsforskjellene mellom de uførepensjonistene som kommer fra henholdsvis sykdomsrelaterede tilstander og andre tilstander, gjenspeiler uførepensjonistenes tidligere inntekter. Gjennomsnittlig yrkesinntekt, som måler inntekt fra yrkesaktivt arbeid, var i 1993 over dobbelt så høy for uførepensjonister som kommer fra andre tilstander.

sjonistene som kommer fra sykdomsrelaterte tilstander, som for de med overgang fra andre tilstander, se figur 5. Året 1993 er for så vidt tilfeldig valgt, men vi har valgt å måle inntekten for et år så langt tilbake i tid at en eventuell "sykehistorie" trolig enda ikke er startet opp for de som blir uførepensjonister i 1998. Forskjellene i gjennomsnittlig yrkesinntekt for disse to gruppene indikerer ikke bare forskjeller i yrkesdeltaking, men også til en viss grad forskjeller i pensjonsgivende inntekt, og dermed den framtidige pensjonsstørrelsen.

Gjennomsnittlig inntekt etter skatt og renteutgifter er også betydelig høyere for uførepensjonister som kommer fra sykdomsrelaterte tilstander enn for de som har overgang fra andre tilstander. Inntekt etter skatt og renteutgifter kan i noen grad betraktes som en indikator på økonomisk velferd, selv om det er mye usikkerhet knyttet til dette målet, spesielt når inntekten er registrert på personnivå. Men i den utstrekning denne indikatoren holder mål, ser vi at de uførepensjonistene som kommer fra en sykdomsrelatert tilstand før pensjoneringen, og da med et relativt høyere velferdsnivå enn andre uførepensjonister, synes å opprettholde denne forskjellen i velferdsnivå i pensjonisttilværelsen, jf. figur 4.

**Figur 5. Gjennomsnittlig inntekt i 1993 for forskjellige tilstandsgrupper. Nye pensjonister 1. halvår 1998. Kroner**



Kilde: FD-Trygd.